

Vytautas Mažiulis
Vilnius

DĖL PRŪSŲ ETIMOLOGIJŲ

1. *Ayculo* „Nolde (= Nadel), adata“, E 470

Žodį *ayculo* „adata“ etimologiškai bandoma gretinti su gr. ἀλλοιᾶι γωνία τοῦ βέλους (Hesychius)¹ = „ieties kampai“. Šia *ayculo* etimologija J. Endzelynas abejoja pirmiausia dėl to, kad *ayculo* ir gr. ἀλλοιᾶι reikšmės nesančios visai artimos, be to, gr. -α- (ἀλλοιᾶι) galis būti ir iš ide. * -k- (palatalinio)²; tačiau reikia pasakyti, kad bent jau pastarąjį, t. y. fonetinį J. Endzelyno priekaištą geriau laikyti neutraliu: juk baltų kalboms nesvetimi lie. *a-k-muō* (: *a-š-muō* = sanskr. *a-ś-mā*) = gr. ἄ-κ-μων (t. y. lie. *k* = gr. *ae*) tipo atvejai³. Svarbiau yra tai, kad žodis *ayculo*, kaip manoma, gali turėti -c- (= -k-), klaidingai parašytą garso -g- vietoje⁴; tokio -g- naudai, gal būt, liudija ir parašymas *aygle = *angle* „nolden (= Nadel), adata“ Gr. 86⁵. Šitokia *aygulo „adata“ (= *aigulō ar iš *eigulō) jau pasidaro gana artima giminaite su sl. *ogōla* (*jbogōla) „adata“⁶, kurios etimologija betgi taip pat nėra aiški (maždaug yra žinoma tik tiek, kad sl. *ogōla gretintinas su pr. *aigulō, jeigu pastarasis taisytinai iš pr. *ayculo*)⁷. Be to, pr. *aigulō „adata“, gal būt, galėtų atitinkamai giminiuotis ir su iki šiol etimologijos neturinčiu lie. *aig-ara* resp. *aig-aras* „šapas“ (sutinkamu, rodos, tik vakarų Lietuvoje, žr. LKŽ I 28–29)⁸; dėl prie-

¹ R. Trautmann, Die altpreussischen Sprachdenkmäler (toliau – AS), Göttingen, 1910, p. 296 (su literatūra); E. Bernecker, Slavisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg, 1908–1913, p. 423 (su literatūra).

² J. Endzelīns, Senprūšu valoda (toliau – SV) Rīgā, 1943, p. 137.

³ Žr., pvz., Вяч. В. Иванов, Проблема языков *centum* и *satem*, — „Вопросы языкознания“, 1958, № 4, p. 12–23.

⁴ K. Būga, Rinkiniai raštai (toliau – RR), III, Vilnius, 1961, p. 308; J. Endzelīns SV, p. 137.

⁵ Getingeniškiame (Gö) Gr (Grūnau žodynyje): *augle* „Nolde“, kurį kitaip aiškina E. Hermann, Eine unbeachtete Überlieferung des preussischen Vokabulars Simon Grunaus, — „Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen“ (Philol.-Hist. Klasse), Jahrgang 1949, Nr. 6, Göttingen, p. 152.

⁶ R. Trautmann, Baltisch-Slavisches Wörterbuch, Göttingen, 1923, p. 3; K. Būga, I. c.; J. Endzelīns, I. c.

⁷ Žr., pvz., R. Trautmann, I. c.; F. Sławski, Słownik etymologiczny języka polskiego, I, Kraków, 1952–1956, p. 443–445.

⁸ Tiesa, E. Frenkelis (E. Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch [toliau – LEW], Heidelberg, p. 4) šį žodį (rodos, abejodamas) bando gretinti su lie. *āferas*; tačiau tokia lie. žem.

sagų santykio plg. lie. *kaūk-ar-as* (LKŽ V 420) : *kaūk-ur-as* (LKŽ V 429) bei *gùm-ur-as* (LKŽ III 729) : *gùm-ul-as* (LKŽ III 728) ir kt.; semantiniu požiūriu pr. *aig-ulō „adata“ : lie. *aig-ara* „šapas“ galėtume lyginti su lenk. *igła* „adata : (eglés, pušies) spyglys“, rus. *изла* „t. p.“ ir kt., jeigu pirmą kartą reikšmė čia yra ne „adata“ (non liquet)⁹.

2. *Anctan* „Putter (= Butter), sviestas“ E 689

Daiktavardis *anctan* „sviestas“ (plg. *ancte = *aucte* „potter=Butter, sviestas“ Gr. 72), laikantis seniai visų priimtas etimologijos¹⁰, yra (I) šaknies **ang-* (< ide. **ongw-*) „tepti“ (= sanskr. *anak-ti* „jis, ji tepa“, *añj-as* „tepalas“ ir kt.) ir (II) [darybos tipas] a) priesagos *-ta-* (< ide. **to-*) [suprantama, b) o-kamieno], c) niekatosios giminės darinys, turintis (III) reikšmę (tiksliau tariant, semantinę raidą) „sviestas←tepti“. Šias tris prūsų žodžio „sviestas“ charakteristikas arba požymius gretinant su atitinkamais rytų baltų ir kitų baltams artimiausių giminaičių kalbų – slavų, germanų¹¹ – žodžio „sviestas“ požymiais, gaunamas toks vaizdas. Su germanų „sviestu“, pvz., su s. v. a. *ancho* (plg. ir keltų, pvz., air. *imb* „sviestas“ ir kt.) prūsų „sviestą“ sieja I-sis ir, suprantama, III-sis požymis, tačiau – ne II-sis. Prie slavų prūsiškąjį „sviestą“ artina tik III-sis [bei II b, II c], o ne pagrindiniai požymiai: I-asis (žodžio šaknis) ir II a (darybos tipą nulemiantis), plg., pvz., lenk. *masło* „sviestas“¹² < **maz-* „tepti“ (= *maz-ac*) ir **-slo*.

Lie. *sviestas* = la. *sviēsts* turi šaknį **svied-* taip pat „tepti“ reikšmės (= lie. *svied-ė* „tepė, patepė ratus“ bei la. *svaid-it* „tepti“)¹³ ir priesagą *-ta-*¹⁴, kaip ir

aigara(s) „šapas“ etimologija susiduria su fonetinėmis ir semantinėmis kliūtimis ir pagaliau su tuo, kad E. Frenkelis čia remiasi lietuvių kalbai nepažįstamu žodžio *aigara(s)* „šapas“ variantu *agara(s)* „šapas“ (šis *agaras* resp. *agara* greičiausiai taisytinai į lie. žem. *āgaras* resp. *āgara*, t. y., į lie. *aigaras* resp. *aigara*, žr. K. Būga, RR III p. 316; LKŽ I 28–29).

⁹ Jei lie. *aigara(s)* iš tikrųjų yra giminaitis su pr. *aygulo bei sl. *ogzla ir jeigu jų visų pirmą kartą reikšmė yra buvusi „smailas daiktėlis“ („šapas, spyglys“), tai, remiantis baltų-slavų gomurinių ir žvarbiųjų (sargiųjų) priebalsių „kaita“ (s. sl. *gъso*: lie. *žąsūs*, lie. *klaus-yri*: s. sl. *slušati*, la. *kvit-ēt* „žibėti“ : lie. *šviēsti* ir t. t., apie šią „kaitą“ žr. V. Georgiev KZ LXIV, p. 107 ir kt., V. Machek Slavia, XVI, p. 185 ir kt.), galima būtų spėti, kad lie. *aig-[ara(s)]*, pr. **ayg-[ulo]*, sl. **og-[zla]* giminiuojasi su lie. *lž-ti* „skeldėti, pleišėti“ (LKŽ IV 287), *aiž-ena* „skeveldra, atplyšimas“ (LKŽ I 38), *aiž-a* „plyšys; skeveldra; svogūno rudoji žievė“ (LKŽ I 38), la. *iez-a* „plyšys“ pr. *eyš-wo* „žaidza“ E 159, s. sl. *jas-va* ir kt. (žr. E. Fraenkel, LEW s. v. *aiža*, F. Sławski, op. cit., s. v. *jazwa*).

¹⁰ Žr., pvz., R. Trautmann, AS, p. 300 (su literatūra); J. Endzelins, SV, p. 142; A. Walde-J. Pokorny, Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen, I, Berlin-Leipzig, 1930, p. 181; E. Fraenkel, Die baltischen Sprachen, Heidelberg, 1950, p. 37.

¹¹ Iš visų indoeuropiečių kalbų baltams po slavų, matyt, ir yra artimiausios germanų kalbos, plg. V. И. Георгиев, Исследование по сравнительно-историческому языкознанию, Москва, 1958, p. 237.

¹² Slavų žodžiai – lenk. *masło* = rus. *масло* ir kt. – turi ir daugiau reikšmių (t. y. ne tik „sviesto“ reikšmę), bet jų nagrinėjimas čia nėra taip jau būtinas.

¹³ Žr. K. Būga, RR, I, p. 370; II, 314; III, p. 710; Pr. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius, 1943, p. 325. Ar lie. tarm. *sviēsti* „tepti“ bei la. *svaid-it* (*svald-it*) „salben“ etimologiškai yra tas pats žodis, kaip ir lie. *sviēsti* „mesti“ bei la. *svaid-it* (*svald-it*) „= *svaid-yti*“ (taip drąsiai teigia, rodos, tik E. Fraenkel, LEW, p. 953), sunku ką nors tikslaus pasakyti, žr. K. Mülenbachs–J. Endzelins, Latviešu valodas vārdnīca, III, Rīgā, 1927–1929, p. 1141; plg. ir K. Būga, l. c.; Pr. Skardžius, l. c. Bet gi čia svarbiau pabrėžti šitą ką: rodos, niekas neneigia, kad lietuvių bei latvių „sviestas“ gali būti kilęs iš „tepimo“.

¹⁴ Tiesa, lie. *sviestas* = la. *sviēsts* galėtų turėti priesagą *-(s)ta-* (plg. ir Pr. Skardžius, l. c.).

pr. *anctan* (< **ang-* „tepti“ + *-ta-*). Vadinasi, prūsų „sviestas“ gretintinas ir su rytų baltų „sviestu“, tačiau ne I-ju (žodžio šaknis), o – III-ju ir II a [bei II b] požymiais; kadangi lietuvių bei latvių „sviestas“ pagal darybos tipą nulemiantį požymį (t. y. pagal požymį II a [bei II b]) yra panašus į prūsų „sviestą“, tai iš viso to pagal prūsų žodžio *anctan* „sviestas“ požymį II c (plg. ir slavų „sviesto“ požymį II c bei II b) galima manyti, kad (ne tik vakarų, bet) ir rytų baltų „sviestas“ anksčiau yra buvęs niekatrosios giminės (požymis II c).

Iš prūsų „sviesto“ sugretinimo su (kitų) baltų, slavų ir germanų žodžiu „sviestas“ (← „tepti“) galėtume pasidaryti, pvz., tokią išvadą: prūsų *anctan* „sviestas“ savo šaknimi giminiuojasi su germanų „sviestu“ (pr. *anctan* – nebendrabortiškas), savo darybos tipu – artimesnis rytų baltų „sviestui“ (pr. *anctan* – bendrabaltiškas¹⁵) ir, pagaliau, savo reikšmės raida („sviestas ← tepti“) siejasi su rytų baltų, slavų, germanų „sviestu“ (pr. *anctan* – daugiau negu bendrabaltiškas). Vadinasi, prūsų žodį *anctan* „sviestas“ su germanų „sviestu“ artina dvi bendrybės (žodžio šaknis bei reikšmė „sviestas ← tepti“), su baltais – taip pat dvi (darybos tipas ir reikšmė „sviestas ← tepti“), o su slavais, galima sakyti, – viena bendrybė (reikšmė „sviestas ← tepti“ [ir požymiai II b, II c]).

3. *audāst sien* „geschicht (= geschiecht), įvyksta, atsitinka“ III 35₂₅

Prūsų priešdėlėto sangražainio veiksmažodžio *audāst sien* (III 25₂₅)¹⁶ etimologija šiaip jau yra visiems aiški: įvardinė forma *sien*¹⁷, veiksmažodis *dā-st* „= duo-sti“¹⁸ ir priešdėlis *au-* „nu-“ (plg. *au-skandints* „nu-skandintas“ ir kt.)¹⁹. Tačiau, matyt, ne taip jau visiškai paprastas klausimas yra šio veiksmažodžio reikšmės „įvykti, atsitikti“ susidarymas, jeigu baltų ir slavų kalbų specialistai šitą *audāst sien* „įvyksta, atsitinka“ gretina, rodos, tik su ček. *udāti se* „įvykti, atsitikti“²⁰. Reikia pasakyti, kad tos pačios reikšmės panašus veiksmažodis pažįstamas ir lietuvių kalbai: *nusidūoti* „įvykti, atsitikti“ (žr. LKŽ II 631–632)²¹, kur *nu-* reiškia tai, ką ir pr. *au-* (*au-dāst sien*). Tokia reikšmė ypač aiškiai matyti, pvz., iš šių prūsiškojo Enchiridiono (III katekizmo) ir lietuviškojo (Vilento) Enchiridiono vietų sugretinimo: Deivas labbingis etnīwings quāits *audāst sien* labbai schlāit noūsen madlan adder mes madlimai ēnschan madlin kai stas dijgi prēmians *sien audāst* III 35₂₅₋₂₇ [= Gottes guter gnediger Wille *geschicht* wol ohn unser Gebet. Aber wir bitten in diesem Gebet das er auch bey uns *geschehe*] = Giera Maloninga Diewa walia *nūssidūst* ir be musu Maldos. Bet mes tō maldo praschom / idant taipaięg musump *nūssidūtu* VE 20₇₋₈, plg. (visus) kitus atvejus: Kai *audāst sien sta?* III 35_{3,18,28} [= Wie *geschicht* das?] = Kaip tatai *stoiesi?* VE 19₄ resp. Kaip tatai *stoiesi?* VE 19₁₅, 20₁₀, sta turr *sien titet audāt* III 39₂₃ [= Es soll also *geschehen*] = tatai taipo tur *stotisi* VE 23₁₇₋₁₈

¹⁵ Ir bent jau baltų-slavų-germanų „sviesto“ areale jis yra tik baltiškas.

¹⁶ Dėl kitų šio veiksmažodžio, sutinkamo visuose trijuose prūsų katekizmuose, formų žr. R. Trautmann, AS, p. 306.

¹⁷ J. Endzelins, SV, p. 87–88, 124–125.

¹⁸ Plg. Вопросы теории и истории языка, Ленинград, 1963, p. 195–196.

¹⁹ J. Endzelins, SV, p. 94; E. Fraenkel, LEW, p. 24.

²⁰ J. Endzelins, SV, p. 146; R. Trautmann, AS, p. 306; A. Brückner, Preussisch und Polnisch, AslPh, XX, p. 492 (tiesa, A. Briukneris nurodo ir lenk. *udać się* „gelingen“, bet dėl reikšmės nesutapimo jį pateikia skliaustuose).

²¹ Plg. *au-dāst* „nu-si-duoda“ K. Būga, RR, III, p. 132.

Kāigi tou druwēse / tīt *audasei* tebbei III 47₁₆ [= Wie du gleubest / So *geschehe* dir] = Kaip tu tiki taipu taw *testoięse* VE 30₁, Twais Quāits *Audāsin* III 35₂₃ [= Dein Wille geschehe] = *Buk* walia tawa VE 20₄, Ar pr. *audāst sien* ir lie. *nusi-dūost* savo reikšme „įvyksta, atsitinka“ yra baltiški, ar ne, ir kokia tos reikšmės kilmė, – apie visa tai čia neketinama kalbėti.

4. *āūgus* „geitzig (= geizig). godus, šykštus“ III 55₁₄

Būdvardis *āūgus* „godus, šykštus“ (ἄπαρζ λεγόμενον) yra mėgintas taisyti į **aūgus* ir gretinti su lie. *āug-ti* ir kt.²² Bet šiai etimologijai gana svarų priekaištą yra pateikęs J. Endzelynas²³, kuris, rodos, pagrįstai rašo klaustuką ir dėl kitos – A. Becenbergerio – etimologijos²⁴. Manychiau, kad *āūgus* taisytinai į **āngus*²⁵ ir etimologiškai gretintinas, gal būt, su lie. *ēng-ti* (*eñg-ti*) „lupti, plėšti; varginti“ (plačiau dėl šio žodžio žr. LKŽ II 822–823)²⁶; dėl darybos plg., pvz., lie. *našūs nēšti*. Jeigu šis etimologinis sugretinimas būtų teisingas, tai būdvardis pr. **āngus* galėtų reikšti (maždaug) „lupantis, plėšiantis, engiantis (dėl ko nors kitus)“ → „godus, šykštus (geizig²⁷)“, plg. dar pasakymus: kaip tu gali būti, jeigu prie darbo taip *ēngia* (LKŽ II 822); ponas *nuēngē* savo žmonis mokesčiais, t. y. nulupo, nubiednino (LKŽ II 823).

5. *Bitai* „Abends (= abends), vakare“ III 51₇

Prūsų „vakaro“ – *bita*- etimologija nėra aiški pirmiausia dėl to, kad nelengva pasakyti, ar šio žodžio šakninis *-i-* yra senas, ar kilęs iš **-ē-*. *Bitā-* (III katek.) gali būti kildinamas iš **bitā-* tam neprieštaruoja ir *bett-en* I 7₁₈ (I-me katekizme), plg. *biet-is* I 7₁₈ (= *bīt-*), be to, šakninio *-e-* parašymą *-i-* vietoj, pvz., žodyje *rek-is* I 7₁₈ (= *rik-*)²⁸. Vedant *bitā-* iš **bēta-* beliktų spėti, kad „šis žodis, gal būt (?), giminiuojasi su sanskr. *bhātīh* „šviesa“ ir kt. (jei čia sanskr. *ā* < ide. *ē*)...“²⁹ Tačiau pats J. Endzelynas, rodos, labiau yra linkęs prie *bitā-* < **bitā*-³⁰, nors ir pasiūlo kompromisinę prielaidą: „jeigu prūsų kalboje taip pat yra buvęs lie. ir la. *rytā* atitinkantis žodis, tai jo įtakoje *bēta-*, gal būt, galėjo išvirsti į *bitā*-“³¹. Bet toks spėjimas vargu ar yra pagrindžiamas pirmiausia fonetiškai. Toliau, labai abejotinas dalykas, ar prūsai turėjo patį žodį **rīta-* (= lie. *rýtas*, la. *rīts*).

²² R. Trautmann, AS, p. 306 (su literatūra).

²³ J. Endzelīns, SV, p. 146.

²⁴ J. Endzelīns, l. c.

²⁵ Dėl *u* parašymo *n* vietoje žr. J. Endzelīns, Prūsų tekstu grafika, „Filologu biedrības raksti“, XV s., Rīgā, 1935, p. 103; žodis *āūgus* turi parašytą *-ū-*, t. y. su tildės ženklų ant *-u-*: gal būt, tai atspindi dalinį *-n-* taisyimą iš *-u-* (sekant seną manierą rašyti *n* tildės ženklų)?

²⁶ E. Frenkelis (E. Fraenkel, LEW, p. 10) su *ēng-ti* sieja ir lie. *an-gūs* (žr. LKŽ I 114), bet pastarasis žodis gali būti kitos kilmės, žr. K. Būga, RR, III, p. 462.

²⁷ Bet vis dėlto žr. ir paties vok. *geizig* reikšmė: H. Paul, Deutsches Wörterbuch, Halle (Saale), 1960, p. 226.

²⁸ Plg. J. Endzelīns, SV, p. 152.

²⁹ J. Endzelīns, l. c.

³⁰ J. Endzelynas (J. Endzelīns, l. c.), rodos, su pamatu abejoja ir dėl J. Gerulio (G. Gerullis, Die altpreussischen Ortsnamen, Berlin–Leipzig, 1922, p. 7) spėjimo pr. *bitā-* < **bēta-* naudai.

³¹ J. Endzelīns, l. c.

a) Kiek galima spręsti iš pačios prūsų kalbos paminklų, t. y. iš prūsų darinio *deynayno* „Morgenstern, ryto žvaigždė“ E 5, prūsai (bent jau pietiniai) „rytą, Morgen“ vadino, matyt, žodžiu *deinō (= *deinan* acc. sg. I, II, III = lie. *dienà* = la. *diena*)³², plg. lie. = la. *diena* vartojimą tarmėse irgi „ryto“ (greta „dienos“) reikšme vieversiai gieda, jau netoli *dienà* (Pilviškiai); prieš pat *dienēlę* užmigau, bėrojo žirgo neradau (Juškos Dainos, 834); Kur tave, sesyte, *dienytė* aušo (Rumšiškės) ir kt. (toliau žr. LKŽ II 343); plg. la. *diena* aust (= *dienà* aūšta – Dusetos); plg. dar *dienóti* „švisti, aušti (t. y. prasidėti dienai, rytui)“ (LKŽ 348–349). Prūsų, lietuvių bei latvių *dienōs* reikšmė „rytas“ greičiausiai yra ne naujadaras, o archaizmas, kuris leidžia manyti, kad senovės baltai žodžiu *deinā (= lie. *dienà* ir kt.) bus vadinę ir „dienos pradžią = rytą“, ir „visą dieną“. Vadinasi, žodis lie. *rýtas* = la. *rīts* bent jau savo specialia reikšme „Morgen“ vargu ar yra bendrabaltiškas: prūsai (ar jų dalis) „rytą“ galėjo vadinti „archaišku“ vardu *deinō (= lie. *dienà*)³³.

b) Manyti, kad lie. *rýtas* = la. *rīts* „Morgen“ yra bendrabaltiškas, t. y. spėti, kad žodį **rīta-* „Morgen“ bus turėję ir prūsai, vargu ar yra pamato dar ir šiais sumetimais: iš lie. *rýtas* = la. *rīts* „Morgen“ ≠ s. sl. (*j*)*utro*³⁴ (rytų baltai ir slavai skiriasi!) ir lie. *vākaras* = la. *vakars* = s. sl. *večerō* (rytų baltai ir slavai sutampa!) labiau reikėtų tikėtis būsiant bendrabaltišką kaip tik žodį lie. *vākaras* = la. *vakars*, o ne žodį lie. *rýtas* = la. *rīts*; tačiau ir žodžio lie. *vākaras* = la. *vakars* nesama bendrabaltiško (plg. pr. *bīta-*), vadinasi, juo labiau galima spėti, kad lie. *rýtas* = la. *rīts* yra tik rytų baltų padaras.

Iš to, kas pasakyta, galima padaryti išvadą: 1) J. Endzelyno spėjimas — „jeigu prūsų kalboje taip pat yra buvęs lie. ir la. *rytą* atitinkantis žodis, tai jo įtakoje *bēta-*, gal būt, galėjo išvirsti į *bīta-*“³⁵, rodos, neturi tvirtesnio pamato, 2) pr. *bīta-* šaknies balsis *-i-* yra kilęs, matyt, iš pirmykščio **-i-* (ne iš **-ē-*), 3) pr. *bīta-* „vakaras“, šiaip ar taip, yra tik prūsiškas žodis (gal vietoj ankstesnio žodžio, atitikusio lie. *vākaras* = la. *vakars* = s. sl. *večerō*?) : kitos kalbos tokio vakaro pavadinimo, rodos, nepažįsta.

Reikia priminti, kad prūsų žodžiui *bīta-* „vakaras“, kildinamam tiek iš **bīta-*, tiek ir iš *bēta-*, yra pateikiami „indoeuropietiški“, o ne baltiški (ir ne slaviški) atitikmenys. Visa tai, žinoma, nebūtų priekaištas, tačiau visa bėda yra ta, kad „indoeuropietiški“ atitikmenys žodžiui pr. *bīta-* „vakaras“, ypač, kai jis kildinamas iš **bīta-*, yra nepatikimi³⁶. Ši aplinkybė kartu su tuo, kad pr. *bīta-* „vakaras“ geriau kildinti iš **bīta-* (o ne iš **bēta-*, žr. aukščiau), matyt, verčia ieškoti žodžiui pr. *bīta-* „vakaras“ ne „indoeuropietiškos“, o baltiškos, tikriau sakant, prūsiškos etimologijos. Tačiau ir tokią etimologiją šiam žodžiui sunku nustatyti.

Galima spėti, kad prūsų daiktavardis *bīta-* yra priesagos *-ta-* (niekatrosios giminės?³⁷) darinys, gal būt, iš šaknies **bī-* „bijoti, gąsdintis, vengti, būti nedrąšiam“ (< ide. **bhī-*) = la. *bī-ties* „sich fürchten“, pr. *bi-ātwei* (t. y. *bij-ātvei), lie. *bij-óti*,

³² Paros dalių pavadinimus ir tai tik „nakties“, „dienos“ ir „vakaro“ iš visų prūsų paminklų pažįsta tik katekizmai (ir S. Grūnau žodynelis: *deyen* „diena“ Gr 91, *nackt* „naktis“ GrGö 58).

³³ Reikia pridurti, kad archaiškumų netrūksta prūsų kalbai ir kitais atvejais.

³⁴ Lie. *rýtas* = la. *rīts* gretinimas, pvz., su sl. *rano* yra labai abejotinas (bet čia yra jau atskiras lie. ir la. *rýto* etimologijos klausimas).

³⁵ J. EndzelIns, SV, p. 152.

³⁶ J. EndzelIns, l. c.

³⁷ Prūsų paminkluose žodis *bīta-*, deja, neturi nom. sg. formos.

sansk. *bhī-tiṣ* „baimė“ ir kt. Savo daryba prūsiškasis *bī-ta-* „vakaras“ (daiktavardis) galėtų santykiuoti, pvz., su sanskr. *bhī-ta-* „išgąsdintas“ (dalyvis) taip, kaip, sakysim, lie. *vil-tas* „išdavimas, apgavimas“³⁹ (daiktavardis) su lie. *vil-tas* (dalyvis) ir kt. Sunkiau suvokti bei įrodyti semantinę raidą „bijoti, gąsdintis → vakaras“. Tačiau šitokia semantinė raida vis dėlto nėra visai negalima. Tertium comparationis tarp sąvokų „bijoti, gąsdintis“ ir „vakaras“ gali būti ieškoma ir, gal būt, net surandama, turint galvoje senovės baltų (kaip ir visų kitų senovės tautų) prietaringumą gamtos reiškiniams³⁹, šiuo atveju, atitinkamus prietaringos baimės jausmus vakaro metu – žmonių veiklos⁴⁰ metu maždaug tarp saulės laidos ir (žmonių)ėjimo gulti⁴¹, t. y. baimės jausmus kaip tik vakare (o ne naktį⁴²); plg., pvz., tokio tipo pasakymus: seniau žmonės būdavo *bailūs*, bet aš ir vienas *nebijoju* nei velnių, nei pakusų, — ilgai *vakaruodavau*, virves vydamas (Antazavė); nežinau, ko *vakare* man tai *baisu*, o kai atsiguli, tai nebėr kada ir bebijot: per dieną nusplūkus [„nuvargusi“] tuoj užmiegu (Dusetos); toks *baikštus*, kad niekur *vakare* neišeis (Kupiškis); kai *saulė nusileis*, tai bus vieniam vaikam *strioko* (Kupiškis) ir kt.

³⁸ Dėl šio žodžio žr. Pr. Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, Vilnius, 1943, p. 322.

³⁹ Tačiau šie klausimai išeina toli už kalbotyros ribų (nors visa tai gali turėti net ir lemiamos reikšmės, sprendžiant semantinę raidą – „bijoti → vakaras“).

⁴⁰ Kitas tamsos metaš – *naktis* paprastai siejama su „miegojimu“, žr. 41 išn.

⁴¹ Plg. pasakymą: saulelė raudona, – *vakaras* netoli (liaudies daina) = saulė raudona, – jau tuoj leisis (Dusetos) ir kt. ; dėl vakaro pabaigos plg.: ānys da nemiega, – *vakaruoja* (Antazavė) ir t. t., la. *vakaruoti* resp. *vakarēt* (K. Mülenbachs – J. Endzelīns, Latviešu valodas vārdnīca, IV, Rīgā, 1929–1932, p. 448, 447). Kad *vākaras* yra susijęs su žmonių veikla, o *naktis* su miegojimu, plg. priešpatatymą šių *vakaro* ir *nakties* vedinių – veiksmazodžių : lie. *vakaruoti* „praleisti vakarą (ką nors veikiant)“ : *nakvoti* „praleisti naktį (miegant)“.

⁴² *Naktis* liaudyje suvokiama paprastai kaip miego laikas (plg. pasakymą: kai užmiegi, nebus kada ir bijot. – Dusetos), žr. 41 išn.